

Aleksandar Tišma:
ZA CRNOM DEVOJKOM,
„Prosveta”, Beograd, 1969.

boško ivkov

Rečju koja je sva predata naporu da bude precizna, rečenicom nekakipernom, a melodioznom i izbalansiranom u svom mirnom, sporom, kao nostalgijom ritmu, rečenicom koja ostvaruje ambiciju da, tako reći, otmušti svoj zvuk da bi misao koju nosi učinila što čujnijom, strogo hronološkim komponovanjem fabule, izražene slikama u kojima, na najbolji način, ima više života nego mašte — dakle, tom jednostavnošću najplemenitije vrste, bez artifičijelnosti i usiljenih formalnih inovacija, bez sračunatosti na jeftin i isprazan spoljni efekat, Aleksandar Tišma je napisao prevrelo, u svojoj krajnjoj, zreloj definisanosti čisto i jasno životno iskustvo junaka proze *Za crnom devojkom*. Takav književni izraz, uz uvek tačno naznačenu topografiju stvarnih, postojećih mesta i objekata, sa znalički ostvarenom atmosferom situacija i događaja, nesumnjivo je doprineo da jedna povest, u svojoj običnosti tako svakidašnja, u svojoj svakidašnjosti tako istinita, ponese u sebi izuzetno jaku sugestiju stvarnog, tako da se neprestano, od prve do potonje stranice ove proze, ima utisak da se tu ne dešava roman, literatura, nego sam život. Da se, naime, priča o čoveku koji traži za bićem koje mu je omogućilo trenutak intenzivnog doživljaja ljubavi i samoga sebe odista dogodila, da ona upravo i sada negde traje, negde jeste, i da je uvek, dokle je čoveka, moguća.

Slučaj je uslovio da junak romana, novinar, provincijski dopisnik velegradskog lista, jedne zime, u Senti, iznenadno, a za kratko, sretno crnu devojkicu, sa kojom će doživeti neslućeni, dotad nedoživljeni i malom toga neponovljeni, ljubavni sklad. Njihova bića, koja kao da su se oduvek, tokom celog svog života, nesvesno uzajamno tražila, najzad će se, u jednom, kao pisanom času, sreći i srećno prožeti, brišući prethodne i bacajući u zasenak potonje hladne i prazne dođire sa drugim bićima, na koja su bila pre i na koja će biti posle toga časa pogrešno, zalud upućena. Junak romana, čiji se život, sveden u siromaštvo jalovog posla, osipao u hladnim, lažnom prisnošću osakaćenim dodirima sa svetom, u susretu sa crnom devojkicom dosegnuće do samog dna tople i guste punoće življenja. Prvi i poslednji put će se ostvariti „ono maštovito i očekujuće u njemu, ono propeto i željno”.

Na tom vrhuncu svoga trajanja, u restkoj iluminaciji svesti u „duhovnoj cezuri” između dva zagrljaja, on će, u magnovenoj viziji, kakva se dešava jednom ili nikad u čovekom velku, dohvatnim okom sagledati čitav svoj život, i onaj do toga trenutka protavoreni i onaj preostali, još čamotniji: „U produženju tih drumova, tih njiva, bila su sva ona mesta u kojima sam živeo, ili njima prolazio, gde sam u ratu strepeo, gde sam likovao i postavljao sebi jetka pitanja; tamo negde bilo je i mesto gde ću jednom umreti. Ali sada sam stajao u polumraku jedne hotelske sobe, kao u središtu svega prošlog i budućeg kretnosti: kao na proplanku sa koga se pruža pogled i napred i nazad, svukud. U onom što je prošlo nisam imao šta da žalim i bio sam spreman da krenem dalje; i ta spremnost, saznanje o njoj, ispunjavala me je bođrim ponosom”.

Iako je već u času ljubavi nesvesno, instiktom znao i strepeo da će taj sklad njihovih bića, to njegovo potpuno osećanje sebe, proći neponovljivo, iako ju je tada *obgrlio, opkoračio rukama, kao da bi zadržao, zaštitio, nju i sebe, od toga kraja, koji se bliži, on će — iz očekivanja da je ona početak, ne znajući da je u stvari kraj, da je najviše što će ikad, u osećanju sebe, dostići, dakle zarad fatamorgičnih obećanja onog maglovitog dolazećeg koje mu je, u ovom slučaju, primamljivo, a varljivo šapnulo glasom plave devojkice — crnu devojkicu odbaciti*. Kao što se ne može sagledati veličina planine stojeći u njenom podnožju, tako se i lepota doživljaja sa crnom devojkicom mogla shvatiti tek iz daljine, u uspomene, ikada je na njega pao prah

čama usamlje ničkog življenja

vremena koje ga je ovenčalo nostalgijom oreolom minulog i nepovratnog. Kada, kasnije, bljesku toga trenutka ne mogu da dosegnu hladne vatre susreta sa drugim devojkama.

Nakon odlaska crne devojkice, junak je opet, ali sada bez nade za izbavljenje, prepušten svome čamovanju u svetu, koji mu je tuđ, „zaglubljen u poraz” čoveka sa teretom izjavljenih ambicija da bude student u inostranstvu, u nekoj metropoli, gde se, činilo mu se, odista događa život. Potraga za crnom devojkicom i nije drugo do potraga za intenzivnim, punim življenjem — i kada čezne da

sretno nju, i kada naivno a zalud konkuriše za studij u Francuskoj, i kada se nada da će se još jednom, kao nekad, u intimno, toplo neurednoj sobici plave devojkice za trenutak osećati prisno, domaće... Jer, svugde je, inače, samo na domaću onog prvog života, na njegovoj ivici tek, više odbačen, no prigrljen. Uvek je samotna i izgubljen kao u onim nekolikim beogradskim večerama u kojima je, s nadom koja ni u samu sebe nije verovala, stajao pod pretećim prozorima Filozofskog fakulteta, iza kojih se vrši tajanstveni obred odabiranja kandidata kao obred osuđivanja na život ili smrt; samotna i izgubljen kao kada je video da njegovog imena na listi odabranih kandidata nema i kada je osećao da se, teža no pre, spušta na njega čvornovata i gusta mreža dotadašnjeg života, ponovo i, sada, neopozivo zauvek.

Oduvek bez hrabrosti da prihvati ili da otme „svoj deo” od života, sada čak neće smći snage da ono, od prvog susreta namah prisno prijateljstvo sa plavom devojkicom, Kaćom, pretvori u ljubav. Plava devojkica, na koju je, potragom za crnom, bio neminovno upućen, ostaće u senci te potrage, iako je Kaća, baš kao i on, a za razliku od crne devojkice, koja se zadovoljavala dostignutim i postojećim, bila lovac na „meizvesno i nestvarno”.

Ničim toliko presudno nije određen glavni junak, prirodna njegovog bića i uzrok njegova poraza, koliko baš tim sezanjem za nepoznatim i daljim, još nedohvaćenim, u stvari nikad dohvatljivim, zarad kojeg se ono postaje blisko i drago ne prihvata, napušta, da bi se posle, kasno i zalud, pitalo nije li baš to što smo nekad odbacili bilo ono za čim smo, odbacujući ga, sezali. Junak će toga postati svestan. Javiće se, naime, misao da je „Senta bila samo sukljaj, usplamsaj čežnje za neobičnim, za drukčijim, za ne-sobom”, da je sve to bio zamah uzaludan, *jer ga nije umeo održati i razviti, jer je u stvari bio varka, dim, jer je možda dvadeset godina tapkao za nečim što u njemu nije imalo osnove, ili možda nije ni postojalo*. Javiće se, dakle, svest da je poraz bio neminovan. Jer, odista u biću glavnog junaka nije postojao smisao da se živi u zajednici, u gustom spletu veza sa ljudima — veza koje, po njegovom osećanju sebe i sveta, zarobljavaju i uništavaju — nego je postojalo umenje da se živi sam, sam pred sobom i sam u sebi. Čak i susret sa crnom devojkicom, u svojoj suštini, nije bio doživljaj ljubavi u kojoj se uzajamno daje, nego, pre i iznad svega, izuzetno puni doživljaj samoga sebe.

Da puna ostvarenost i istinska osmišljenost njegovog življenja nije u prisutnosti u svetu, nego, naprotiv, u odsustvovanju iz njega — to saznanje će mu se javiti u najeksplicitnijem vidu kada se, nakon toliko godina opet našav u Senti, kupa u Tisi, spirajući sa sebe ne znoj vrelog letnjeg dana, nego znoj i muku života. Tada će ponovo, kao u susretu sa crnom devojkicom, ali manje intenzivno, doživeti ozarenje svog načas sabranog i jasnog bića. Biće oslobođen svih tereta, lebdeće slobodno u reci, kao neki ispran, lak predmet, nevidljiv, nečujan, neopterećen svetom, misliju, postojeći samo u tom telesnom dodiru s vodom, koji ga je s njom izjednačavao. I učiniće mu se da je istinski život samo to sporo i leno oticanje časova. To trajanje vremena u kome sve dotrajava.